

УДК 070(477-75):94(477) «1917/1920»

DOI: 10.30840/2413-7065.2(75).2020.204278

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ В КРИМУ
У ПЕРІОД ВІЙН І РЕВОЛЮЦІЙ (1917–1920 РР.)****Андрій ІВАНЕЦЬ**

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. У статті розглядається проблема наявності у період війн і революцій 1917–1920 рр. серед етнічної преси Криму українських газет, до яких можна віднести видання незалежно від їх мови, якщо вони видавалися українськими суспільно-політичними силами та діячами і відбивали їх позицію. В українській історіографії ця тема вивчалася вкрай мало і фрагментарно, а окремі представники російської історіографії твердять про відсутність кримської української преси у той період. Втім такий висновок суперечить як процесам розгортання у 1917 р. масового українського національного руху в Криму і його потреби у мас-медіа, так і добре відображеному в історіографії процесу другого піднесення преси різних кримських етнічних спільнот у 1917–1920 рр. Аналіз джерел показав, що різноманітні українські громадські і політичні організації Криму прагнули у період війн і революцій утворити періодичні видання, але через внутрішні проблеми та протидію проросійських сил вдалося це небагатьом із цих об'єднань. У статті показано, що у 1917–1918 рр. Українська рада військових і робітничих депутатів Севастополя видавала свою газету російською мовою, а у травні 1918 р. у Сімферополі розпочалося видання україномовної газети «Наш Степ». Невдовзі через протидію німецького війська, яке тоді окупувало Крим, її редакцію довелося перенести до Мелітополя у північній частині Таврійської губернії, але газета і надалі підтримувала зв'язки із кримськими організаціями українців та відображала на своїх шпальтах кримські соціально-економічні та суспільні процеси. Автор вважає, що у 1919–1920 рр. в Криму українські газети не виходили насамперед через часту зміну влад у регіоні, які ставилися переважно негативно до українського національного руху. Також він, спираючись на окремі мемуарні записки та інші матеріали, припускає, що у 1917–1918 рр. в Криму могли короткочасно існувати й інші українські газети, які поки що не віднайдені. Автор розглядає такі видання як цінне джерело з історії громади кримських українців.

Ключові слова: етнічна преса Криму; українські газети; українські громади; українці Криму; період війн і революцій.

**ON THE PUBLICATION OF UKRAINIAN NEWSPAPERS IN CRIMEA
DURING THE PERIOD OF WARS AND REVOLUTIONS (1917–1920)****Andrii IVANETS**

Candidate of Historical Sciences, lead research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The article examines the problem of Ukrainian newspapers existing among the ethnic Crimean press during the wars and revolutions of 1917–1920. They include publications regardless of their language if published by Ukrainian sociopolitical forces and figures and reflecting their position. In Ukrainian historiography, this topic has been studied scantily and fragmentarily, while some representatives of Russian historiography claim the absence of the Crimean Ukrainian press at

that time. However, such a conclusion contradicts the development of the mass Ukrainian national movement in Crimea in 1917 and its need for mass media, as well as the process of the second rise of the press of various Crimean ethnic communities in 1917–1920, well reflected in historiography. Different Ukrainian public and political organizations sought to create periodicals during the period of wars and revolutions, but due to internal problems and opposition from the pro-Russian forces, few of those associations succeeded. The article shows that in 1917–1918 the Ukrainian Council of Military and Workers' Delegates of Sevastopol published its newspaper in Russian, and in May 1918 the Ukrainian-language newspaper Nash Step was launched in Simferopol. Shortly, due to the opposition of the German army, which then occupied Crimea, its editorial office had to move to Melitopol in the northern part of Taurida province, but the newspaper continued to maintain ties with Crimean Ukrainian organizations and cover Crimean socioeconomic and social processes. The author believes that in 1919–1920 in Crimea Ukrainian newspapers could not be published primarily due to frequent changes of the local governments, which mostly did not support the Ukrainian national movement. He also suggests, based on some memoirs and other materials, that in 1917–1918 other Ukrainian newspapers, which have not been found by now, could have existed in Crimea for a short time. He also views such publications as a valuable source on the history of the Ukrainian community in Crimea.

Key words: ethnic press of Crimea; Ukrainian newspapers; Ukrainian communities; Ukrainians of Crimea; period of wars and revolutions.

Ключову роль серед засобів масової комунікації у політичних процесах до поширення у середині ХХ ст. радіо та електронних мас-медіа відігравали газети. Тому суттєвим аспектом вивчення періоду війн і революцій початку ХХ ст. є дослідження газетної справи. Важливу роль ЗМК відігравали і в процесах націєтворення. Історія української громади Криму і, зокрема, процеси самоорганізації українців у масштабах Кримського півострова і Таврії у 1917–1920 рр. є недостатньо вивченими. Одним із вкрай малодосліджених та дискусійних аспектів діяльності кримської громади українців є видання газет для задоволення її інформаційних потреб та захисту українських національних інтересів.

Провідний фахівець з історії етнічних мас-медіа Криму Н. Яблоновська у монографії «Етнічна преса Криму: історія та сучасність» у розділі, присвяченому 1917–1920 рр. [27, с. 83–135], та у висновках [27, с. 250–257] пише, що у період війн і революцій, який вона

визначає ще й як час другого піднесення кримської етнічної преси, видавалася кримськотатарська, німецька, єврейська, караїмська та російська періодика. Дослідниця лише згадує про резолюцію першого з'їзду українських організацій Криму (28–29 серпня 1918 р.) щодо необхідності видавати українську газету російською мовою, яка так і не вийшла у світ через брак коштів [27, с. 101]. Із статті Н. Яблоновської «З історії зародження української преси Криму» [28] можна зробити такий самий висновок: українські газети в Криму у 1917–1920 рр. не виходили. Хоча у цьому матеріалі дослідниця, окрім резолюції першого з'їзду українських організацій Криму у 1918 р., ще згадує про рішення Севастопольської Української Чорноморської громади, ухвалене у квітні 1917 р., про негайне відкриття шкіл, бібліотек і видання газет. Щодо останнього питання Н. Яблоновська коректно зазначила, що відомостей про видавничу діяльність громади не збереглося.

Відсутня інформація про видання українських газет в Криму у 1917–1920 рр. і у спеціальній статті О. і В. Зарубіних про періодику того часу [12], і у найповнішій на сьогодні монографії їх авторства про період війн і революцій «Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму», де, зокрема, висвітлюється тема кримських мас-медіа [11].

Таким чином, знайомство із згаданими вище дослідженнями з історії кримської періодики 1917–1920 рр. може привести до висновку про відсутність фактів видання українських газет в Криму, хоча прямо згадані автори цього і не стверджують. Це роблять окремі представники російської історіографії. Так, А. Бутівський у своїй досить упередженій до української сторони статті про кримсько-українську митну війну у 1918 р. (наприклад, автор використовує фрази «так звана Українська народна республіка», «агресивні дії «доморощених» українців» [1, с. 36]), зокрема, стверджує: «...жодної газети українською мовою на території Криму ні до 1917 р., ні до кінця громадянської війни взагалі не видавалося». При цьому він пробує спертися на авторитет українського науковця: «Один із найсерйозніших українських спеціалістів з історії періодики у період Громадянської війни на Україні та в Криму професор Н. В. Яблоновська, яка присвятила цьому все життя, наполегливо шукала, але так і не знайшла в Криму з 1917 по 1921 р. жодної україномовної чи проукраїнської газети» [1, с. 37].

Такі поспішні висновки викликають закономірні сумніви та потребують перевірки, адже не дуже узгоджуються ані із процесами досить бурхливого розгортання українського національного

руху в Криму у 1917–1920 рр., ані із загальними тенденціями функціонування у той період етнічної та іншої преси, ані, зрештою, із даними української історіографії. Українці були третьою за чисельністю етнічною спільнотою в регіоні – нараховували у 1917 р., за різними оцінками істориків, від 68,8 до 100,3 тис. осіб і складали 8,5–12,4% поліетнічного кримського населення [14, с. 285]. У період війн і революцій на Кримському півострові виникли і функціонували українські громади, інші культурно-просвітницькі організації, клуби, військові комітети, осередки українських партій (УПСР, УСДРП, УПСС тощо), українські ради військових і робочих депутатів, Крайова українська рада в Криму. Очевидно, що вони потребували засобів комунікації та впливу. Тож навряд чи їх, попри всі складнощі, міг цілком оминати процес «другого піднесення кримської етнічної преси». Українські дослідники В. Голубко [5, с. 270] і О. Дроздовська [9, с. 51–52] коротко згадують про існування як мінімум одного українського видання в Криму у 1917 р. «Бюллетеня Украинской Рады Рабочих и Военных Депутатов гор. Севастополя».

Уточнімо, що у цій статті під терміном «українські газети» для періоду війн і революцій початку ХХ ст. ми, услід за історіографією кримської етнічної преси, будемо розуміти ті періодичні видання, які відповідають критерію «українськості» за змістом, видавцями й аудиторією, а мовна ознака сама по собі не буде визначальною. Тобто якщо, наприклад, газета є російськомовною, але видається українською організацією та відображає точку зору українських громадськості чи суспільно-політичних сил, то вона

буде віднесена нами до українських видань. Так, як, наприклад, дослідники історії преси справедливо відносять журнал «Известия Караимского духовного правления» (1917–1919) до караїмських мас-медіа, а газету «Голос татар» – до кримськотатарських.

Спроби створити українські газети в Криму та Північній Таврії у дореволюційний період робилися неодноразово, але наштовхувалися на протидію владних структур імперії, які проводили політику заперечення національної окремішності українського народу та дискримінації української мови. З досліджень Н. Яблоновської [27, с. 57–58], О. Хоменка [22] та деяких інших авторів відомо, що у 1903 р. було відхилено прохання розпочати у Севастополі друк сільськогосподарського журналу «Хлібороб» російською та українською мовами (у чиновників викликали підозру як видавчиня, так і можливий редактор – військовий, інженер, конструктор та співзасновник РУП Л. Мацієвич, який перебував під негласним наглядом поліції), у 1909 р. було відмовлено у випуску в Орехові щотижневої газети на «місцевому малоросійському наріччі» «Рідна хата» через рапорт Бердянського повітового справника, який визнав відповідального видавця-редактора Д. Яроша «політично неблагонадійним». Надрукувати матеріали українською мовою в Криму змогла лише сімферопольська газета «Тавричанин» (1905–1914) у 1909–1910 рр., що викликало тиск на видання та його головного редактора Д. Коломійцева. Зрештою, після боротьби і під загрозою закриття газети він змушений був виконати розпорядження таврійського губернатора про припинення друкування статей українською мовою

і, проте, набув в очах губернської влади репутацію людини «майже ненормальної» [28].

О. і В. Зарубіни, Н. Яблоновська обґрунтовано твердять, що після Лютневої революції 1917 р. в умовах запровадження свободи слова та інших громадянських свобод відбувалося надзвичайне піднесення газетної справи в Криму. Якщо з 1838 р. по 1917 р. у Таврійській губернії виходило орієнтовно 300 газет і журналів, то у 1917–1920 рр. лише в Криму – близько 160 видань [27, с. 80]. Очевидно, що відносно вільно газетна справа розгорталася лише у березні–грудні 1917 р., а пізніше на неї негативно впливали часті зміни політичних режимів та їхня політика обмеження свободи слова, бойові дії, економічна розруха тощо. Причини ж піднесення друкування періодики в Криму у період війн і революцій вказані вище дослідники пояснюють наявністю дореволюційних традицій; місцевих професійних журналістських кадрів; винятковим попитом на інформацію; близькістю зарубіжжя, звідки надходили папір та інформація; значною кількістю діячів культури, які прибули до Криму з центральних губерній Росії, серед яких був високий відсоток літераторів; присутністю споживачів друкованої продукції – широких верств освіченої публіки, як місцевої, так і приїжджої; вагомим доходом від реклами; «національно-відроджувальним рухом народів півострова» [27, с. 80–81].

Поза сумнівами, частина цих факторів стосувалася й української газетної справи в Криму. Так, на його території з довоєнного часу проживали дописувачі українських періодичних видань, як, наприклад, педагог і літератор

П. Горянський (Ялта), лікар, поет і письменник К. Білиловський (Феодосія), історик і педагог П. Нечипоренко (Феодосія), драматург М. Король (Армянськ), військовий лікар і автор матеріалів у західноукраїнській пресі Є. Волянський (Керч). Під час Першої світової війни із західних губерній Російської імперії, у тому числі заселених переважно українцями, до Криму примусово виселяли цивільне населення, серед якого також були реальні і потенційні автори для української преси, як, наприклад, етнограф і педагог Є. Рудницький (Сімферополь).

Були, звісно, й фактори, які негативно впливали на появу української преси в Криму. Насамперед до них можна віднести: українці станом на початок 1917 р. попри досить вагомую частку у кримському населенні становили, порівняно з деякими іншими етнопільнотами Кримського півострова, меншу частку освічених співвітчизників [20, с. 47], практично не мали у своєму середовищі фінансистів, великих підприємців чи іншого стабільного джерела фінансової підтримки (кримськотатарська преса значною мірою підтримувалася за рахунок вакуфного майна), системи україномовної освіти та преси, відносно слабко були представлені в органах влади і самоврядування регіону тощо.

Проте революційні перетворення 1917 р., які зняли запроваджені режимом імперії Романових обмеження, призвели до початку нового етапу в українському національному русі Криму, який був позначений його структуризацією, масовими заходами та досить стрімким розповсюдженням модерної національної свідомості серед значної частини представників українського етносу, які

перебували тоді на Кримському півострові. Цікаво, що останній процес охопив і окремих представників інших етнопільнот, яскравим прикладом чого стала Х. Книшенко (це прізвище вона мала у 1917 р. за першим чоловіком, у майбутньому – Пекарчук), яка виросла в Сімферополі у заможній польській родині Ізбницьких, але обрала українську ідентичність.

Навесні–влітку 1917 р. у кримських містах та інших населених пунктах українці утворюють низку громад, інших культурно-просвітніх товариств, клубів для військових. Найбільш широко тоді українське громадсько-політичне життя розгорнулося у губернському центрі – Сімферополі та у місті базування ЧФ – Севастополі, хоча в обох найбільших містах українці, за переписами, становили, порівняно з іншими етнопільнотами, невелику частку населення. Севастопольська Чорноморська українська громада вже навесні 1917 р. ставила поруч з іншими завданнями національного будівництва питання про видання газети. Тоді ж Сімферопольський військовий український клуб ім. гетьмана Петра Дорошенка одним із своїх статутних завдань визначив «видання брошур, книг і часописів» і передбачив, що «для улаштування відчитів, видавання часописів, прогулок і т. ін. як загальні збори, так і рада обирають особливі комісії спеціального призначення» [23, арк. 5]. Ймовірно, подібні пункти були у статутах і інших українських організацій в Криму, хоча реалізувати їх вдалося небагатьом. Надзвичайно цікаве свідчення щодо видання української газети в Криму залишила у спогадах Х. Пекарчук, яка навесні–влітку 1917 р. брала участь у Сімферополі у

створенні товариства «Просвіта», українізації підрозділів 32, 33 і 34 запасних полків, розквартированих у губернському центрі, діяльності УПСР. Вона була серед п'ятох працівників Таврійського губернського та Сімферопольського повітового земств-ініціаторів утворення «Просвіти». Х. Пекарчук так згадувала про діяльність цієї організації: «Це (виникнення «Просвіти». – А. І.) відразу за активізувало українців, бо дало вперше нам змогу зустрічатися. Поволі вдалося zorganizувати український хор, аматорський (театральний. – А. І.) гурток, влаштовувати літературні вечори тощо. З часом ми навіть почали видавати свою газету. Робили ми це на спілку з татарами, які щойно теж почали були національно активізуватися й погодилися покривати кошти видання. Редактор, який редагував українську частину, називався Бень» [18, с. 16].

Вже 24 липня (6 серпня) 1917 р. Х. Книщенко (Пекарчук) як вояк українізованої частини виїхала із Сімферополя для проходження служби на материк. Відповідно така українсько-кримськотатарська газета мала б побачити світ орієнтовно у проміжку між кінцем весни і початком серпня 1917 р. Сучасні дослідники пишуть про три кримськотатарські газети, які з'явилися у Сімферополі влітку 1917 р., – кримськотатарськомовні «К'ирим оджаги» («Кримське вогнище» – орган лівої групи кримськотатарського національного руху, перший номер від 20 червня / 3 липня) і «Міллет» («Народ» – орган Тимчасового Кримсько-мусульманського виконавчого комітету, 27 червня / 10 липня) та російськомовний «Голос Крима» (орган ТимКМВК, 22 липня / 4 серпня) [26, с. 46–48; 27, с. 85]. Жодне з цих видань

не було кримськотатарсько-українським за мовною ознакою чи редакційною політикою, хоча, звісно, події в Україні знаходили відображення на їх сторінках. Поки підтвердження слів Х. Пекарчук про таке спільне видання в інших джерелах не знайдено. Це може бути помилка авторки мемуарів, записаних вже після Другої світової війни. Втім суспільно-політична ситуація у Сімферополі влітку 1917 р. у зв'язку із першими демократичними виборами до міської думи могла викликати появу ще одного видання. На цих виборах кримськотатарські та українські організації виступили єдиним списком і отримали 9% голосів виборців та 7 місць у міській думі Сімферополя [4]. Тож гіпотеза, яка спирається на інформацію з мемуарів Х. Пекарчук, про короткочасне існування влітку 1917 р. українсько-кримськотатарської газети потребує подальшої перевірки.

Прямий стосунок до нашої теми має і питання використання української мови на шпальтах періодики органів самоврядування, адже в інших регіонах України, наприклад, друковані органи земств після Лютневої революції ставали українсько-російськомовними чи переходили цілком на українську. 22 липня / 4 серпня 1917 р. Таврійська губернська земська управа придбала для губернського земства газету «Южные ведомости» та друкарню. Природно, постало питання щодо редакційної політики нового видання. Дискусію, зокрема, викликала проблема використання мов земською газетою багатонаціональної Таврійської губернії, в якій відносно більшість склали українці.

8 (21) серпня 1917 р. після доповіді члена управи П. Бобровського (соціал-демократа-плекхановця) про придбання

цього друкованого органу губернський комітет з народної освіти Таврійської губернської земської управи на своєму засіданні розглянув питання: 1) про визначення мови, яка б відповідала колу читачів, інтереси яких переважно переслідуються виданням, і 2) про зміст газети відповідно до запитів сільського населення і зовнішню форму статей. Щодо вжитку мов було розглянуто три пропозиції: 1) друк кореспонденції «на всіх місцевих наріччях»; 2) розміщення кореспонденції українською мовою; 3) залишити у використанні лише російську мову. Більшість членів губернського комітету з народної освіти підтримала другу пропозицію [3], тобто друк україномовних кореспонденцій поруч із російськими текстами.

Проте остаточно схвалити рішення про купівлю видання і визначити співвідношення у вживанні російської та української мов мало Таврійське губернське земське зібрання. Щодо останнього питання 26 серпня (8 вересня) 1917 р. на його надзвичайній сесії виникли гострі дебати. Гласний М. Скрипка (член УПСР) заявив, що «газети української у нас поки немає», а тому запропонував завести україномовний відділ у земській газеті для друкування статей «з метою дати українському населенню губернії розібратися у тому національному русі, який вилився у вимогу широкої автономії України» [10, с. 16]. На його думку, вести таку рубрику мала б спеціально запрошена особа.

Редактор газети «Южные ведомости» А. Дерман (член губернського комітету партії народної свободи [15, с. 14]) повідомив, що видання буде змішаного селянсько-міського типу, орієнтуватися на сільську інтелігенцію, що народжується,

і запросив до співпраці губернський селянський з'їзд, де у той момент переважали впливи російських есерів. За його словами, друкувати україномовні статті можна, «але труднощі через (відсутність. – А. І.) співробітників, складача, коректора». Член Таврійської губернської земської управи і заступник Таврійського губернського комісара Тимчасового уряду П. Бобровський заявив, що земська управа і редакція газети «були проти друкування статей на місцевому українському наріччі» через відсутність технічних можливостей, але допускають можливість оприлюднення статей «випадкових співробітників і кореспондентів... без відкриття постійного відділу» [10, с. 17].

Посилання з боку представника губернської влади та редактора на технічні складнощі друкування україномовних статей нагадує швидше приховування реальних мотивів, ніж щирі аргументацію. Якраз влітку 1917 р. постало питання автономії України та включення до її меж Таврійської губернії. Представники російської ліберальної (члени ПНС) та революційної демократії (члени ПСР, РСДРП тощо), які тоді домінували у губернських органах влади та самоврядування, прагнули дистанціюватися від автономістсько-федералістських ініціатив Української Центральної Ради. Так, у липні (серпні) 1917 р. Таврійський губернський комісар Н. Богданов (ПНС), спираючись на рішення губернського комітету громадських організацій і на невизначеність кордонів автономної України, проігнорував запрошення голови Генерального секретаріату України В. Винниченка та Київського губернського комісара М. Суковкіна прибути в Київ на нараду комісарів губерній,

«об'єднаних крайовим органом при Центральній Українській раді» [7, арк. 4]. Чільні представники губернської влади і після революції не змогли цілком подолати великодержавного ставлення до української мови. Показово, що коли влітку 1917 р. біженці-українці звернулися до губернського комісара з проханням про виділення землі, він їм відповів: «... что ты мне даешь бумагу, написанную по-хахлацки, у нас здесь Россия и писать надо по-русски», – і рішуче відмовив у дозволі на переселення [6, арк. 58].

26 серпня (8 вересня) 1917 р. на надзвичайній сесії Таврійського губернського земського зібрання гласний В. Волик (член УПСР) заявляв, що «населення найбільш охоче читає українською мовою» і що «немає перешкод» для паралельного видання газети російською та українською мовами, що не буде проблем з пошуком складача і що «українська мова одна, немає ані київської, ані галицької» [10, с. 17]. Проте більшість гласних земського зібрання відкинула пропозицію М. Скрипки про створення україномовного відділу в газеті [10, с. 18], а вирішила друкувати невеликі україномовні матеріали у тому вигляді, в якому вони надіслані, тобто без наближення тексту до літературної мови.

Гласні В. Волик, С. Гавриленко і Г. Усатенко, у зв'язку із відхиленням пропозиції М. Скрипки, заявили, що будуть агітувати проти поширення газети «Южные ведомости» і за розповсюдження катеринославської україномовної газети. Волик та Усатенко також висловили протест проти подання матеріалів у газеті спотвореною українською мовою [10, с. 19].

На тому ж засіданні губернського земства було оголошено «особливу думку» щодо мови земської газети

групи гласних, до якої увійшли В. Волик, П. Вовк, Г. Усатенко, С. Гавриленко, Г. Шут, Д. Тодоров, І. Стародубцев, Б. Меметов, І. Аметов, А. Ліберов і М. Скрипка. На їхнє прохання текст цієї заяви було додано до журналу засідань: «Беручи до уваги, що у північних повітах Таврійської губернії більшість населення українці, які є головними платниками земських зборів, ці останні мають право на більш уважне ставлення з боку губернського земства до своїх культурно-національних питань взагалі, і зокрема на право мати у земській газеті «Южные ведомости» особливий відділ, у якому всі статті, що стосуються українознавства, друкувалися б українською мовою, як більш зрозумілою місцевому українському населенню.

Надзвичайне Таврійське губернське земське зібрання 26 серпня 1917 року більшістю голосів питання про особливий український відділ у земській газеті відхилило, чим і позбавило переважну частину населення губернії мати можливість читати своєю рідною мовою про діяльність земства і загальних місцевих закладів.

Вважаючи таке рішення земського зібрання незрозумілим і однобічним, група гласних рішуче протестує проти такої постанови і заявляє, що буде утримуватися від агітації, яка веде до розповсюдження цієї газети серед українського населення Таврійської губернії» [10, с. 28–29].

Серед підписантів цього красномовного протесту були як гласні з матерікових, так і кримських повітів губернії (наприклад, І. Стародубцев представляв виборців Євпаторійського). Очікувано заяву підписали гласні кримські татари, що було одним із низки проявів

українсько-кримськотатарського партнерства в Криму того року на базі підтримки автономістсько-федералістської концепції державного будівництва. Цікаво, що протест підтримав і російський есер А. Ліберов.

На першому з'їзді українських організацій Таврії, який відбувся 12–13 (25–26) серпня 1917 р. у Сімферополі, серед іншого було ухвалено «для правдивого освітлення українського руху» та контрпропаганди оприлюднювати статті у газеті губернського земства. І україномовні матеріали на її шпальтах з'являлися восени 1917 р., хоча й нечасто, а тому навряд чи могли задовольнити потребу українців губернії в інформації рідною мовою.

Восени 1917 р. політична ситуація на постімперському просторі, зокрема у Криму і Північній Таврії, стрімко змінювалася та загострювалася, особливо після більшовицького перевороту у Петрограді та проголошення УНР. 12 (25) листопада 1917 р. у Севастополі на честь останньої події українські суспільно-політичні сили провели масову маніфестацію, а Чорноморський український військовий комітет завершив формування Севастопольської Української ради військових і робітничих депутатів [15, с. 31]. Ця рада випускала наприкінці 1917 – на початку 1918 р. свій друкований орган – «Бюллетень Української Ради Военных и Рабочих депутатов гор. Севастополя». Газета видавалася на кількох шпальтах переважно російською мовою. Після зміни політичної ситуації на початку 1918 р. і захоплення влади в Криму ліворадикалами на чолі з більшовиками припинила своє існування.

Падіння ліворадикального режиму в Криму, який не мав широкої підтримки серед кримського населення, відбулося у

квітні 1918 р. в результаті наступу військ Німеччини, УНР, кримськотатарського повстання у гірській частині півострова та дій проукраїнських сил у Керчі. Війська кайзерівського рейху скористалися дипломатичними помилками УНР та перевагою військових сил для виводу Кримської групи армії УНР з Криму і, таким чином, у травні 1918 р. повністю окупували його. Влада Української держави, яка виникла в результаті перевороту П. Скоропадського 29 квітня, з перших кроків взяла чіткий курс на приєднання Криму. З цією метою у травні 1918 р. створювалася цивільна та військова адміністрація для цього регіону, втім реальної влади вона не отримала через позицію німецької сторони. Військові і цивільні керівники рейху не мали єдиної думки щодо майбутнього цінного у стратегічному плані Криму, але опрацьовували різні плани, зокрема і його анексії або створення на його території маріонеткового державного утворення під своїм протекторатом.

Серед кримського населення не було єдності щодо потрібної Криму форми політичного ладу. У травні 1918 р. Курултай кримськотатарського народу, який відновив свою діяльність після розпуску більшовиками та на короткий час вийшов на перший план у політичному житті півострова, висунув гасло самостійного Криму. Окупаційна влада погодилася визнати право утворення крайової влади за Курултаєм, але через протидію російських кадетів та соціалістів, які домінували в органах самоврядування. Уряд на чолі з представником кримськотатарського національного руху утворити так і не вдалося.

В умовах політичної невизначеності, дефіциту інформації, ворожой

пропаганди для влади гетьмана П. Скоропадського важливо було доносити до кримчан свою точку зору та мати засоби впливу на громадську думку в Криму. Губернський комендант Таврії 31 травня 1918 р. доповідав військовому міністру, що в Таврії на той момент не були призначені губернські та повітові старости, не все населення Таврії знало «про створення Головної влади на Україні». «Грамота Гетьмана не оповіщалась широко між народом і теж саме відноситься і до об'яви України на військовому стані. В цей час з приводу цього зроблені розпорядження», – звітував він [25, арк. 31].

Якщо така ситуація з інформацією була у Північній Таврії, яку контролювала влада Української держави, то в Криму вона виглядала набагато складнішою. Тимчасовий комісар у справах громадян України в Криму Я. Христич у середині травня 1918 р. в Києві писав у звіті: «За той недовгий час перебування в Криму, з моїх переговорів з політиками краю я виніс таке враження, що коли буде наша добра воля і не втратимо моменту підготувати «Громадську думку», то коли зберуться Кримські установчі збори, можна бути впевненим – край забажає федерировать з Україною» [12, с. 272]. Гетьманська влада вжила певних заходів для створення проукраїнської преси в Криму.

Сімферопольський повітовий староста Української Держави М. Благоновський у червні 1918 р. як мінімум тричі доповідав губернському старості про потребу видавати російськомовну газету для інформування кримського населення «у потрібному напрямку». Окупаційна військова влада Німеччини ще у травні 1918 р. не пропустила повітових комендантів Української Держави до Криму,

висилала українських військових за його межі, на більшості кораблів Чорноморського флоту у Севастополі замість українських підняла німецькі прапори, а у червні того року через провал переговорів кримськотатарських і проросійських політиків щодо утворення уряду Криму доручила створення Кримського крайового уряду литовському татарину генерал-лейтенанту М. Сулькевичу. У російськомовній доповіді від 29 червня М. Благоновський, посилаючись на зміну політичної обстановки, особливо наголошував на необхідності видавати друкований орган російською мовою.

У цьому ж документі він залишив цінну згадку про видання у Сімферополі анонімним активістом Сімферопольської української громади газети «Наш Степ».

Як консервативно налаштований представник влади, що постала в результаті повалення Української Центральної Ради, він гостро критично налаштований до української громади у Сімферополі, яка, на його думку, «прикриваючись культурно-просвітницькою діяльністю, підтримує і розвиває у середовищі українців, які живуть в Криму, тяжіння до нових соціальних експериментів». «Та й важко розраховувати на те, щоб колишні ставленики Центральної Ради, ... вчорашні соціалісти могли б зрозуміти та підтримувати політику теперішнього Уряду», – писав М. Благоновський [24, арк. 3].

Він висловив здивування, що члену цієї громади – дрібному чиновнику, людині без освіти – МЗС доручило видавати газету в Криму. Останній, за даними старости, почав це робити у Сімферополі, але німці закрили її «за кілька днів за шкідливий напрямок». «Після чого ця ж

газета («Наш Степ») була перенесена у Мелітополь, але й тут Українські влади закрили її на десять днів за статтю, спрямовану проти існуючої влади. Повторюю, що видання газети особами, яким це доручило МЗС (як мені відомо, з цією метою ними отримано із Міністерства велику суму грошей), призведе до остаточного дискредитування Українського уряду та України в очах кримського населення Криму, надзвичайно погано і невірно інформованого про політику уряду на Україні. Рано чи пізно з волею населення Криму доведеться рахуватися. За наявності турецької орієнтації татар, особливо важливо створити противагу в особі 77% не татарського населення, а це можливо зробити лише шляхом планоїрної та продуманої роботи осіб, у досвідченості та політичній фізіономії яких відсутні жодні сумніви», – завершив свою доповідь Сімферопольський повітовий староста [24, арк. 3–3 зв.].

На нашу думку, гіперкритичне ставлення М. Благоновського до Української громади у Сімферополі є далеким від об'єктивності, швидше воно відбиває його консервативну політичну позицію. Втім ця доповідь містить важливу згадку про видання у Сімферополі газети «Наш Степ», яке довелося перенести до Мелітополя лише через пряму заборону німецької окупаційної влади. Причому і там газета продовжувала друкувати матеріали про кримські громади українців та Крим загалом, а отже, була розрахована й на кримського україномовного читача. Так, наприклад, у червні 1918 р. «Наш Степ» оприлюднив дописи про феодосійську громаду, ситуацію в структурах кримського уряду у зв'язку з дорожнечою продуктів, отримання губернським кресленням Таврії 100 тисяч

карбованців від українського Міністерства земельних справ для виплати зарплатні за червень урядовцям [8].

Видання позиціонувало себе як «українська народна громадсько-політична і літературна газета» і виходило «тимчасово тричі на тиждень» під гаслом «Нехай живе згода і братерство народів України!». Вартість одного номера складала 30 коп. У Мелітополі видавцем газети стало товариство «Каганець» [16; 17].

Для поширення проукраїнських настроїв у Криму МЗС Української Держави доручило письменнику, журналісту й агроному Є. Ганейзеру передавати кошти трьом кримським газетам, одну з яких він редагував [21, с. 137]. Припускаємо, що одним із цих видань була сімферопольська газета «Утро Юга». Загалом Є. Ганейзер відігравав влітку 1918 р. особливу роль у спробах налагодити неофіційні контакти між українською владою і Кримським крайовим урядом С. Сулькевича.

Делегати з'їзду українців (українських організацій) Криму, який відбувся у Сімферополі 28–29 серпня 1918 р., ухвалили 12 рішень, два перших з яких стосувалися газетної справи. Так, вони вирішили, що видання української газети російською мовою є необхідним, і ухвалили вжити заходів, «аби було знайдено засоби на здійснення цієї справи» [18, с. 289]. Друге рішення стосувалося підтримки української газети «Наш Степ»: «Маючи на увазі безпорадне становище газети «Наш Степ», з'їзд знаходить необхідним запропонувати Українським громадам в Криму прийти з грошовою допомогою в справі видання газети, а разом і літературною працею» [18, с. 289–290]. Зазначимо, що в результаті бойових дій під час захоплення влади у Таврійській

губернії ліворадикалами, червоного терору, антибільшовицького повстання і німецької окупації помітна частина освічених українців до літа 1918 р. виїхала за межі Криму.

Восени 1918 р. після поразки Німеччини у Першій світовій війні Крим зайняли війська Антанти і Добровольчої армії, а на зміну кабінету С. Сулькевича прийшов прихильний до ідеї «єдиної та неподільної» Росії Кримський крайовий уряд С. Крима. Навесні більшу частину Кримського півострова захопили більшовики, а влітку вся його територія була зайнята добровольцями. Денікінський режим у 1920 р. змінив у Криму врангелівський. У листопаді того ж року більшовики захопили Крим втретє і цього разу встановили свій режим на десятиліття. В умовах нестабільної суспільно-політичної та військової ситуації, економічних проблем наприкінці 1918 р. – 1920 р. представники українських організацій Криму зіткнулися у сфері газетовидання не лише з проблемами слабкої фінансової бази, цензури чи нестачі паперу, а й з тим, що політичні режими, які контролювали півострів, ставилися приховано чи відверто негативно до проявів української ідентичності. Тому у 1919–1920 рр., імовірно, українська преса в Криму не виходила.

Таким чином, попередній аналіз ситуації з виданням преси в Криму у 1917–1920 рр. засвідчує, що випуск українських газет у регіоні розпочався саме у цей період. Цьому сприяли у 1917 р. запровадження після Лютневої революції громадянських і політичних свобод, піднесення українського національного руху, поширення модерної національної свідомості серед мас, а також наявність у Севастополі головної бази ЧФ, більшість

моряків якого були українцями, і переміщення частини освічених українських біженців під час Першої світової війни до Криму, які могли бути не тільки споживачами газетної продукції, а її творцями. Негативно впливали на становлення української газетної справи відсутність традицій у цьому регіоні видання української преси у дореволюційний період через обмежувально-заборонну політику Російській імперії щодо неї та української мови, а також загальний стан української громади Таврійської губернії, яка не мала повного соціального складу і попри свою чисельність була недомінантною, а часом і дискримінованою етнічною спільнотою. У 1917 – на початку 1918 р. у Севастополі виходила російськомовна українська газета «Бюллетень Украинской Рады Военных и Рабочих депутатов гор. Севастополя». Варто також перевірити мемуарне свідчення Х. Пекарчук про видання у 1917 р. у Сімферополі українсько-кримськотатарської газети. Не можна виключати й короточасне існування інших українських періодичних видань, особливо у 1917 – на початку 1918 р., у Криму до захоплення влади більшовиками та їх союзниками. У 1918 р. у Сімферополі після падіння пробільшовицького ліворадикального режиму було здійснено спробу видавати україномовну газету «Наш Степ». Через дії німецької окупаційної влади, яка прагнула зменшити вплив у Криму проукраїнських сил, її видання у червні 1918 р. довелося перенести у Мелітополь. Проте ця газета зберігала зв'язок із кримським українством – продовжувала друкувати матеріали про кримчан і про Крим, була підтримана членами першого з'їзду представників українських організацій Криму у серпні 1918 р. Відомо

також, що уряд Української Держави з метою впливу на кримське населення фінансово підтримував у 1918 р. ще кілька газет у Криму. У 1919–1920 рр., імовірно, українські газети в Криму не виходили насамперед через панування на його території режимів, які приховано негативно або відверто вороже ставилися до українського національного руху і державності, домінування антидемократичних тенденцій у політиці і стан економічної розрухи. Українські газети Криму є цінним джерелом з історії кримської громади українців, містять цікаву інформацію про суспільно-політичне життя, а тому потребують подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутовский А. Ю. К вопросу о крымско-украинской таможенной войне в 1918 году. *Историческая и социально-образовательная мысль*. Т. 9. 2017. № 3/2. С. 33–41.
2. Бюллетень Украинской Рады Военных и Рабочих депутатов гор. Севастополя. 1918. № 2.
3. В губернском комитете по народному образованию. *Южные ведомости*. 11 августа 1917. № 16 (181).
4. Выборы в городскую думу. *Южные ведомости*. 19 июля 1917. № 161.
5. Голубко В. Армія Української Народної Республіки у 1917–1918 роках. Утворення та боротьба за державу. Львів, 1997. 276 с.
6. ДА АРК. Ф. Р–1694. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 58.
7. ДА АРК. Ф. Р–1694. Оп. 1. Спр. 75.
8. Дописи. *Наш Степ*. 28 червня 1918. № 8.
9. Дроздовська О. Періодичні видання рад робітничих і солдатських депутатів як зразок преси демократичного спрямування в Україні 1917 р. Збірник праць Науководослідного інституту пресознавства. 2012. Вип. 2 (20). С. 46–61.
10. Журналы заседаний Таврического губернского Земского Собрания чрезвычайных сессий 25–27 августа, 5 октября и 1 ноября 1917 года. С приложением докладов. Симферополь: Типография бывшего Таврического Губернского Земства, 1918. 25–27 августа. 131 с.
11. Зарубин А. Г., Зарубин В. Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. 2-е изд., испр. и доп. Симферополь: АнтикВА, 2008. 728 с.
12. Зарубин В. Г., Зарубин А. Г. Периодические издания Крыма (март 1917 – ноябрь 1920 г.). *Крымский архив*. 2001. № 7. С. 267–289.
13. Звіт урядовця Я. Христяча до Міністерства закордонних справ Української Держави про поїздку до Криму. 15 травня 1918 року. *Етнічні межі і державний кордон України* / Сергійчук В. Вид. 3-тє, доповнене. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2008. С. 271–272.
14. История Крыма с древнейших времен до наших дней (в очерках) / авторская группа: Г. М. Буров, С. Б. Колтухов, Э. Б. Петрова и др. Симферополь: Атлас-компакт, 2006.
15. Королев В. И. Таврическая губерния в революциях 1917 года. Симферополь: Таврия, 1993. 86 с.
16. Наш Степ. 16 червня 1918.
17. Наш Степ. 28 червня 1918.
18. Пекарчук Х. Вояцьким шляхом. *Наше життя*. 1969. № 2–10. Впорядковано командою сайту «Кримські українці». URL: https://cdbfbdd8-3586-4e66-af9b-ebf493645b24.filesusr.com/ugd/8b9e4a_cb2e0c07c66a4309afceaea03683081f.pdf (дата звернення: 01.05.2020).
19. Протокол з'їзду українців Криму. 28–29 серпня 1918 року. *Етнічні межі і державний кордон України* / В. Сергійчук. Вид. 3-тє, доповнене. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2008. С. 288–292.
20. Статистический справочник Таврической губернии / сост. статистик Таврического губернского земства Ф. Н. Андриевский под ред. М. Е. Бененсона. Симферополь: Типография Таврического губернского земства, 1915. 104 с.

21. Турченко Г. Ф. Міжнародні аспекти інтеграції території південних губерній до складу України в 1918 р. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя: Просвіта, 2004. Вип. XVIII. С. 123–141.

22. Хоменок О. С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916): очерк истории и библиогр. указ. Одесса, 2003. 178 с.

23. ЦДАВОВ. Ф. 1065. Оп. 1. Спр. 15.

24. ЦДАВОВ. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 236.

25. ЦДАВОВ. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 132.

26. Юксель Г. З. Крымскотатарская пресса конца 1910-х – начала 1930-х годов: организационно-функциональный и идейно-содержательный аспекты. Симферополь: КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2014. 170 с.

27. Яблонівська Н. В. Етнічна преса Криму: історія та сучасність. Симферополь, 2006. 313 с.

28. Яблонівська Н. В. З історії зародження української преси Криму. *Кримська світлиця*. 18 серпня 2006. № 34. URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=4065> (дата звернення: 01.05.2020).

REFERENCES

1. BUTOVSKIY, A. (2017). On the Crimean-Ukrainian Customs War in 1918. *Istoricheskaya i sotsialno-obrazovatel'naya mysl* (Historical, Social, and Educational Thought), Vol. 9 (3/2), pp. 33–41. [in Rus.]

2. *Byulleten Ukrainskoy Rady Voyennykh i Rabochikh deputatov gor. Sevastopolya* (Bulletin of the Ukrainian Council of Military and Workers' Delegates of Sevastopol). (1918). (2). [in Rus.]

3. At the Provincial Committee on Public Education. (Aug. 11, 1917). *Yuzhnyye vedomosti*, (16 (181)). [in Rus.]

4. Elections to the City Council. (July 19, 1917). *Yuzhnyye vedomosti*, (161). [in Rus.]

5. HOLUBKO, V. (1997). *The Army of the Ukrainian People's Republic in 1917–1918. Formation and Struggle for the State*. Lviv, 276 p. [in Ukr.]

6.–7. *State Archives of the Autonomous Republic of Crimea*. [in Rus.]

8. Materials. (June 28, 1918). *Nash Step*, (8). [in Ukr.]

9. DROZDOVSKA, O. (2012). Periodicals of the Soviets of Military and Workers' Delegates as a Sample of the 1917 Democratic Press in Ukraine. In: *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva* (Collected Works of the Research Institute of Press Studies), Vol. 2 (20), pp. 46–61. [in Ukr.]

10. *Journals of the Meetings of Taurida Provincial Zemsky Assembly of the Extraordinary Sessions as of August 25–27, October 5, and November 1, 1917. With Reports Attached*. (Aug. 25–27, 1918). Simferopol: Printing House of the Former Taurida Provincial Zemstvo, 131 p. [in Rus.]

11. ZARUBIN, A., ZARUBIN, V. (2008). *Without Winners. From the History of the Civil War in Crimea*, 2nd ed., rev. and exp. Simferopol: AntikVA, 728 p. [in Rus.]

12. ZARUBIN, G., ZARUBIN, A. (2001). Crimean Periodicals (March 1917 – November 1920). *Krymskiy arkhiv* (Crimean Archives), (7), 267–289 pp. [in Rus.]

13. Report of the Official Ya. Khrystych to the Ministry of Foreign Affairs of the Ukrainian State on His Trip to Crimea. May 15, 1918. In: V. SERHIICHUK, (2008). *Ethnic Borders and State Border of Ukraine*, 3rd ed., exp. Kyiv: PE Serhiichuk M. I., pp. 271–272. [in Ukr.]

14. BUROV, G., KOLTUKHOV, S., PETROVA, E. et al. (2006). *History of Crimea from Ancient Times till Now* (in essays): Simferopol: Atlas-kompakt. [in Rus.]

15. KOROLEV, V. (1993). *Taurida Province during the Revolutions of 1917*. Simferopol: Tavriya, 86 p. [in Rus.]

16. *Nash Step*. (June 16, 1918). [in Ukr.]

17. *Nash Step*. (June 28, 1918). [in Ukr.]

18. PEKARCHUK, Kh. (1969). Following the Military Way. *Nashe zhyttia*, [online] (2–10). Available at: https://cdbfbbd8-3586-4e66-af9b-ebf493645b24.filesusr.com/ugd/8b9e4a_cb2e0c07c66a4309afceaea03683081f.pdf [Accessed 1 May 2020]. [in Ukr.]

19. Minutes of the Congress of Ukrainians in Crimea. August 28–29, 1918. In: V. SERHIICHUK, (2008). *Ethnic Borders and State Border of Ukraine*, 3rd ed., exp. Kyiv: PE Serhiichuk M. I., pp. 288–292. [in Ukr.]
20. ANDRIYEVSKAYA, F., comp., BENENSON, M., ed., (1915). *Statistical Handbook of Taurida Province*. Simferopol: Printing House of Tauride Provincial Zemstvo, 104 p. [in Rus.]
21. TURCHENKO, H. (2004). International Aspects of Integrating Southern Provinces into Ukraine in 1918. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho Natsionalnoho Universitetu* (Scientific Works of the Historical Faculty of Zaporizhzhia National University), Vol. XVIII. Zaporizhzhia: Prosvita, pp. 123–141. [in Ukr.]
22. KHOMENOK, O. (2003). *Pre-Revolutionary Periodicals of Taurida Province (1838–1916): A Historical Essay and Bibliographical Index*. Odessa, 178 p. [in Ukr.]
- 23.–25. *Central State Archives of Supreme Authorities and Government of Ukraine*. [in Ukr.]
26. YUKSEL, G. (2014). *Crimean Tatar Press of the Late 1910s – Early 1930s: Organizational and Functional, Ideological and Informatory Aspects*. Simferopol: Krymchpedgiz, 170 p. [in Rus.]
27. YABLONOVSKA, N. (2006). *Crimean Ethnic Press: History and Modernity*. Simferopol, 313 p. [in Ukr.]
28. YABLONOVSKA, N. (Aug. 18, 2006). History of the Origin of the Ukrainian Press in Crimea. *Krymska svitlytsia*, [online] (34). Available at: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=4065> [Accessed 1 May 2020]. [in Ukr.]

Ключову роль серед засобів масової комунікації у політичних процесах до поширення у середині ХХ ст. радіо та електронних мас-медіа відігравали газети. Тому суттєвим аспектом вивчення періоду війн і революцій початку ХХ ст. є дослідження газетної справи. Важливу роль ЗМК відігравали і в процесах націєтворення. Історія української громади Криму і, зокрема, процеси самоорганізації українців у масштабах Кримського півострова і Таврії у 1917–1920 рр. є недостатньо вивченими. Одним із вкрай малодосліджених та дискусійних аспектів діяльності кримської громади українців є видання газет для задоволення її інформаційних потреб та захисту українських національних інтересів.